

MAMLAKATIMIZNING TURLI HUDUDLARIDA GANCHKORLIK SAN'ATINING RIVOJLANISH TARIXI

Ashirova Noila Xasan qizi

CHDPU Tarix yo'nalishi 3-bosqich talabasi

ANNOTASIYA

Ushbu maqolada ganchkorlik san'atining mamlakatimizda rivojlanish tarixi va Respublikamizning turli hududlariga oid turlarini shakllanishi hamda bu borada turli hududlarning o'ziga xos turlarini yaralishiga hissa qo'shgan ustalarning hayoti va ijodi haqida fikr boradi.

Kalit so'zlar: Ganchkorlik, naqshlar, san'at, badiiyli, obidalar, qurish, bezatish, maqbara, ganch, o'ymakorlik, o'yma ganchlar, mayinlik, jozibadorlik, me'morchilik, geometrik, naqshlar, binolar, bezash, tuzilish.

ANNOTATION

This article discusses the history of the development of the art of engraving in our country and the formation of the types related to different regions of our Republic, as well as the life and work of the masters who contributed to the creation of the unique types of different regions.

Keywords: carving, patterns, art, artistic, monuments, construction, decoration, mausoleum, ganch, carving, carved ganchs, softness, attractiveness, architecture, geometric, patterns, buildings, decoration, structure.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается история развития искусства гравюры в нашей стране и становления видов, относящихся к разным регионам нашей республики, а также жизнь и творчество мастеров, внесших свой вклад в создание уникальных видов гравюры. разные регионы.

Ключевые слова: резьба, узоры, искусство, художественные, памятники, строительство, украшение, мавзоль, ганч, резьба, резные ганчи, мягкость, привлекательность, архитектура, геометрические, узоры, постройки, украшение, строение.

O'zbekistonda ganchkorlik san'ati, yuzyillar davomida shakllanib kelgan, O'rta Osiyo xalqlarining merosiga oid bo'lgan san'at ko'rinishi hisoblanadi. Ganchkorlik, ganchdan (ganch - gips materialidan tashkil topgan) turli xil naqsh, ornament va rasm shakllari tayyorlash san'atidir. O'zbekiston ganchkorlik san'atining rivojlanish tarixi bir necha bosqichlarga bo'linadi:

1. Ilk davr (9-10-asrlar)

Bu davrda ganchkorlik san'ati shakllanish bosqichida edi. Ganchdan tayyorlangan naqshlar va ornamentlar binolarning ichki kismida va tavanlarda joylashtirilgan. Bu davrning ganch ishlarida geometrik va botanik ornamentlar ko'p rastlanadi.

2. O'rta asrlar (11-12-asrlar)

Bu davrda ganchkorlik san'ati rivojlanishining tez sur'ati bilan o'sib ketdi. Ganch ishlarida turli xil ornamentlar va naqshlar yaratiladi. Bu davrda mavjud bo'lgan binolarning tavanlari va devorlari ganch bilan bezatilgan.

3. So'nggi o'rta asrlar (13-14-asrlar)

Zamonaviy davrda ganchkorlik san'ati eng yuqori darajada rivojlanishga erishdi. Bu davrda O'rta Osiyo xalqlarining ma'rifat va madaniyati eng yuqori darajaga ko'tarildi. Ganchkorlik san'atida ajoyib ishlar yaratildi, ularning orasida Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabz shaharlari arxitekturasi ajralib turadi.

4. XIVA-Xo'ja davri (15-16-asrlar)

Bu davrda ganchkorlik san'ati XIVA-Xo'ja davrining ta'sirida rivojlanishiga davom etdi. Bu davrda ganch ishlarida turli xil ranglar va nuanslar ishlatiladi. Ganchkorlik san'atida ajoyib ishlar yaratildi, ularning orasida Xiva, Buxoro, Shahrisabz va Samarqand shaharlari arxitekturasi ajralib turadi.

5. Sovet davri (20-asrning 1-yarmi)

Sovet davrida ganchkorlik san'ati rivojlanishida yangi bosqich boshlandi. Bu davrda ganchkorlik san'ati arxitektura, mebel va boshqa sohalarida ham keng ishlatildi. Sovet davrida ganchkorlik maktablari tashkil etildi, ularning orasida Toshkent, Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlari arxitekturasi ajralib turadi.

6. Mustaqillik davri (1991-yildan boshlab)

O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini qo'lga kiritgandan so'ng, ganchkorlik san'ati rivojlanishida yangi bosqich boshlandi. Bu davrda ganchkorlik san'atida milliy g'oya va ranglar ishlatiladi. Mustaqillik davrida ganchkorlik maktablari va me'moriy yodgorliklari tiklash va qayta tiklash ishlari kengaytirildi.

O'zbekistonda ganchkorlik san'ati, yuzyillar davomida rivojlanib kelgan va hozirgi kunda ham o'zining yuqori darajadagi ma'naviyat va madaniyatiga ega bo'lgan san'at ko'rinishidir. Ganchkorlik san'ati arxitektura, mebel, suzane va boshqa sohalarida keng ishlatiladi, bu esa O'zbekiston xalqining merosini saqlash va tarixiy yodgorliklarni tiklashga katta hissa qo'shadi.

Ganchkorlik san'ati, O'zbekistonning turli shaharlarida, jumladan Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz va Toshkentda ko'rsatilgan yodgorliklar bilan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu yodgorliklar arxitektura va me'morlikda, shuningdek ganchkorlik san'atining tarixiy va madaniy ahamiyatini namoyish etishda ulkan ahamiyatga ega.

O'zbekistonda ganchkorlik san'ati tarixi, bir tomondan, O'rta Osiyoning eng qadimgi va eng yuqori darajadagi madaniy merosining ifodasi hisoblanadi. Biroq, bu san'at shakli hozirgi kunda ham rivojlanmoqda va yangi avlodlar uchun ajoyib

namunalarni yaratmoqda. Ganchkorlik san'ati, O'zbekiston xalqining ma'naviy dunyosining aynasi sifatida qaralganda, bu san'atning kelajagi uchun katta umidlar mavjud.

Ota-bobolarimiz qadimiy obidalarni nafis naqshlar bilan bezar ekanlar, zavq olish bilan bir qatorda, ular orqali o'z orzu-umidlarini, muhabbatlarini, tilaklarini aks ettirganlar. Naqqosh ota-bobolarimiz inson ruhiyatini chuqur va har taraflama o'rganib, uylarni ajoyib naqsh-nigorlar bilan bezaganlar. Naqshlangan uyda kishilar xotirjam, ruhiy osoyishtalik og'ushida bo'lishi, uzoq umr ko'rishini donishmand bobolarimiz asrlar davomida, hayotiy tajriba asosida ilg'aganlar. Keksa ustalarimizning aytishicha, qadimda naqqoshiik san'ati shunchalik rivojlangan ekanki, ular chizgan yoki bo'yagan naqshlari orqali birbirlari bilan unsiz gaplasha olar ekanlar. Naqsh san'ati tilini tushunish uchun naqshning har bir elementi va ranglarining ramziy alifbosini bilish kerak bolgan. Ganchkorlik qadimiy san'at turlaridan biridir. U Sharq mamlakatlari, xususan, O'rta Osiyo, Eron, Turkiya, Arabiston, Afg'oniston va boshqa mamlakatlarda taraqqiy etgan. Ayniqsa, O'rta Osiyoda yaratilgan asarlar badiiyliги, kompozitsiyasi va ishlanish uslubi bilan farq qiladi. Ganch naqshlar O'zbekistondagi ko'pgina obidalarga ko'rkamlik, go'zallik baxsh etib turibdi. U Samarqand, Buxoro, Toshkent, Qo'qon, Marg'ilon, Xiva, Shahrisabz va boshqa shaharlardagi tarixiy obidalarni qurish va bezatishda ishlatilgan. Ganch o'ymakorligi san'ati asrlar davomida rivojlangan. Bu san'atning qadimgi, o'rta asrlardagi va XX asrdagi rivoji bir-biridan ancha farq qiladi. Qadimgi ganch o'ymakorligi hajmiy bo'lib, unda realistik tasvir ustunlik qiladi. Ularda, ko'pincha, odamlar, hayvonlar, qushlar tasvirlangan. Eramizning birinchi asrlaridayoq kishilar ganchning ajoyib xususiyatga ega ekanligini bilib saroylar va boshqa joylarni bezay boshlaganlar. Varaxshadan VII—VIII asrlarga oid ganch o'ymakorligi namunalari topilgan. Ularda qushlar, hayvonlar, baliqlar, o'simliksimon va geometrik shakllar tasvirlangan. X—XI asrlarda naqqoshlik, yog'och, tosh va ganch o'ymakorligi yanada rivojlandi. Murakkab abstrakt tasvirni aks ettiradigan naqshlar paydo bo'ldi. Ganch o'ymakorligi ishlari uyning ichki va nam tegmaydigan tashqi qismida ham qo'llanildi. Termiz maqbaralaridagi ganch o'ymakorlik san'atirii o'sha davrning yuqori cho'qqisi desa bo'ladi. XIII asrda ganchkorlik san'ati yanada yuksaldi. Bunga Afrosiyobdan topilgan ajoyib ganch o'ymakorligi ishlari misol bo'la oladi. XIV-XVIII asrlarda ham binolarning ichki qismlarini bezatishda ganchkorlik san'atidan foydalanilgan. Ganchkorlikning gullab-yashnagan davri XVIII asrning oxiri XIX asrning boshlari bo'ldi. XIX—XX asrlarda buyuk ganch o'ymakorlaridan Abdurahim Hayotov, Usta Murod, Usta Fuzayl, Usta Hayot Nosir, Usta hoji Hafiz, Usta Nasrulloboy, Usta Abdujalil, Usta Azim, Usta Omonullo, Usta Shamsiddin G'ofurov, Usta Ibrohim, Usta Savri, Usta Abdufattoh va boshqalar faoliyat ko'rsatdilar. XX asr boshlaridagi ishlarda o'yma relyefli mayin uslub paydo bo'ldi. Rangli ganchlar, bo'yoqlar, naqsh va tasvirlar qo'llanila boshladi. O'zbekistonda o'ziga xos ganchkorlik maktablari mavjud bo'lib, har – bir hududning

alohida uslublari bo‘lgan va bu uslublar bir-biridan tubdan farq qilgan. Shulardan biri Xorazm ganchkorlik maktabidir. Xorazm me‘morchiligida geometrik naqshlarga keng o‘rin berilgan bo‘lib, ular boshqa viloyatlarga qaraganda o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, o‘simliksimon naqshlar spiral shaklida aylanmaligi, dinamikligi bilan farq qiladi. Islimiy naqshlar ko‘pincha yaxlit-yaxlit turunj, madohil, qalampir, bodomga o‘xshash tanob shakllarining takrorlanishidan hosil bo‘ladi. Ba‘zi hollarda turunj, madohil tanoblari o‘rniga yulduzsimon girihlar ham ishlatiladi. Islomiy naqshlarda novda juda ko‘p ishlatilib, marg‘ula, barg, uch barg, shukufra, oygul, no‘xot gul, kurtak va g‘unchalar ko‘p qo‘llaniladi. Xiva ganchkorligidagi eng xarakterli tomonlardan biri naqshlarning erkin va harakatchanligi, jo‘shqinligidir. Bu maktab ustalari naqshlarni ko‘p hollarda ko‘k va yashil rang bilan bezaganlar. Ro‘zimat Masharipov, Karimbergan Rahimov, Karimbergan Polvonov, Yusuf Xudoyberganov, Bekjon Yoqubov, Odamboy Bobojonov, Odamboy Yoqubov kabilar Xorazm ganchkorlik maktabi namoyandalaridir. Agar ganchkorlikga chuqurroq nazar soladigan bo‘lsak Buxoro ganchkorlik maktabi bu sohada eng mashhuri desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Buxoro maktabi ishlari o‘yma ganchlarning yirikligi, mayinligi, jozibadorligi va boshqa tomonlari bilan ajralib turadi. Buxoro ganchkorlik maktabining eng yirik namoyandalaridan biri akademik Usta Shirin Murodovdir. Buxorolik Usta Safar, Usta Adis, Usta Savri, Usta Isom, Usta Ikrom, Usta Jo‘ra, Usta Qurbon Yo‘ldoshev, Usta Ibrohim Hafizov, Usta Nazrullo Yodgorov, Usta Hayot Nosirov va boshqa qator ustalarni sanab o‘tishimiz mumkin. Toshkent ganchkorlik maktabi ham o‘ziga xos birqancha abzalliklarga ega. Bu maktabga xos, boshqalarning ishlarida uchramaydigan naqshlar nozikligi, aniq simmetrik taqsimga egaligi, jozibadorligi bilan ajralib turadi. Toshkent ganchkorlik maktabi namoyandalari safida Usmon Ikrom ov, Toshpo‘lat Arslonqulov, Mahmud Usmonov, Anvar Po‘latov, Mirmahmud Rahmatov, aka-uka Abdurahmon va Mo‘min Sultonovlar, Hayot Abdullayev, Ziyodulla Yusupov, Umar Tohirov, Mirvohid Usmonov kabi qator yetuk ustalarni misol keltirish mumkin. Samarqand butun dunyoga mashhur eng qadimiy shaharlardan biri bo‘lib, u yerda ishlangan naqshlarning har biri o‘ziga xos. Samarqand ganchkorlik maktabi namoyandalari Usta Anvar Quliyev, Usta Tursunboy Ismoilov, Sharnsiddin G‘ofurov, Quli Jalilov va qator buyuk ustalarni sanab o‘tish mumkin. Yuqorida misol keltirgan maktablarimizning asoschilari hamda shogirtlari tomonidan, binolarning katta-kichikligi, xizmat qilish sohasi va boshqa jihatlariga qarab turlicha va bir-birini takrorlamaydigan ganchkorlik uslublari yaratilgan. Har qanday binoni bezashda avval uning tuzilishiga mos ganch o‘ymakorligi turini tanlash, qo‘llash muhim ahamiyatga ega ekanligi ahamiyatli. Masalan kichik xonaga mayda tekis o‘yma va unga mos bo‘lgan pardozi turi, katta xonalarga esa yirik o‘yma va shunga mos naqsh qo‘llanilgan. Respublikamizdagi 1950 yillargacha bo‘lgan davirda qurilgan inshootlarga e‘tibor qaratsak ganch o‘ymakorligining yirik o‘yma, chuqur o‘yma, yassi o‘yma, qirma, zamini ko‘zguli o‘yma, zamini rangli o‘yma, chizma pardozi, panjarasimon o‘yma,

zanjir, hajmli o'yma turlaridan foydalanilganligini kuzatish mumki. Yuqoridagilardan shunday xulosa qilish mumkinki O'zbekistonda ganchkorlik san'atining tarixi va uning rivoji uzoq utmishdan boshlanib hozirgi kungacha davom etib takomillashib kelayotgan san'at turlaridan biri bo'lib, bu borada hali chuqur izlanishlar olib borish zarurligini anglatadi. Biz yoshlar bu san'at turini chuqurroq o'rganadigan bo'lsak, zamonaviy binolarning qurilishida ham undan keng foydalanish mumkin deb hisoblayman.

REFERENCES

1. Bulatov S.A. Ganchkorlik san'ati «Musiq» nashriyoti Toshkent 2006
2. Ganchdagi gullar bog'boni. Tuzuvchi Madrahimov A., «ARNAPRINT», T., 2006.
3. Zohidov P. Me'mor olami. Qomuslar bosh tahririyati, T., 1996.
4. Гончарова П. А. Золотошвейное искусство Бухары. Изд-во лит. и искусс. им. Г. Гуляма. Т., 1986.
5. Bobonazarov Sh.U. "Qalamtasvir" o'quv qo'llanma "Aziz kitobxon" Navoiy 2021y
6. Jalolov Sh.Ch "Methods of Writing Composition on the Basis of the Theme" 2021. Pindus Journal Of Culture, Literature, and ELT